

A személyiségstruktúra marxista elemzése vezetett arra a felismerésre, hogy a tantervi munkálatok során az erőket a személyiség tudása (ez a személyiség mindenoldalú fejlődésének tartalmi alapja) és képességei, valamint szocialista tudata és meggyőződései között fennálló legalapvetőbb dialektikus kapcsolatok kidolgozására és tantervi tervezettségére kell összpontosítani. A szerző több konkrét példával szemlélteti a tudás- és képességrendszer, továbbá az ideológiai meggyőződésrendszer egymással szoros kölcsönhatásban történő kialakulásának folyamatát és e folyamat tantervi tervezését.

Részletesen érdemes lenne ismertetni a könyvben tárgyalt *ideológiai alapmeggyőződéseket*, amelyek a nevelés tantervi tervezése számára irányadók (Richtpunkte) voltak. Az ilyen iránypontok kidolgozása egyébként nagyon fontos tãntervkészítési eljárásnak bizonyult. Ugyancsak fontos rendező elvként funkcionáltak a tantervi munkálatok során az „ismeretszerzés alapvető útját”, „a tananyag-elsajátítás stratégiai útját” kijelölő „vezérvonalak” (Leitlinien). Egyes tantervekben a képességfejlesztés vezérvonalai is körvonalazódtak. Ezek a vezérvonalak és iránypontok nagy szerephez jutnak a tantárgy-közi koordinációban és a tananyag életkori elosztásában.

A harmadik rész utolsó, egyben a könyv befejező fejezete összefoglalja azt a mondanivalót, amely az előzőkből a tanterv didaktikai-módszertani koncepciójára vonatkozik.

Az elmondottakkal érzékeltetni szerettük volna a könyv tematikai gazdaságát, tartalmának jelentőségét mind a pedagógia elméleti művelői, mind a tantervkészítők számára.

A munka elejétől végig polemikus jellegű; azok az alapvető elméleti kérdések, amelyeket tárgyal, a szerző megítélése szerint „a szocialista és az imperialista pedagógia közötti viták fókuszában helyezkednek el”. Az imperialista pedagógia egyes irányzatainak – pl. a neopozitivisták pedagógiai irányzatoknak – bírálata mélyreható, találó. Itt-ott azonban öncélúnak, nem kellően bizonyítottnak, sommásan elvetőnek érezhetjük a bírálatot (Pl. a curriculum-elméletek sommás elvetése). A fordító nehéz munkára vállalkozott; a könyv szövege ugyanis tárgyához illően nehéz, elvont, terminológiája sokban eltér a magyar nyelvhasználattól. Néhány kisebb, a megértést nem befolyásoló hibától eltekintve a fordító kiváló alkotó munkát végzett.

*Agoston György*

## KOZMA TAMÁS: A NEVELÉSSZOCIOLÓGIA ALAPJAI

Budapest, 1977. Tankönyvkiadó. 300 oldal

A nevelés hatékonyságának, eredményességének fokozása egyre inkább ösztönzi a nevelés elméleti és gyakorlati munkásait arra, hogy munkájukban felhasználják a társtudományok mindazon eredményeit, amelyek ebbeli törekvéseikben a segítségükre lehetnek. Ezért tapasztalható részükről egyre nagyobb érdeklődés többek között a szociológia, pontosabban a nevelésszociológia iránt.

Kozma Tamás könyve az első hazai kísérlet a nevelésszociológia törzanyagának összegezésére, az alapfogalmak tisztázására, a nevelésszociológiai ismeretek rendszerezésére. A könyv célját a szerző így fogalmazza meg: „... összefoglalást adjon egy még viszonylag kevésbé kimunkált résztudomány mai eredményeiről.” (7. old.) A vállalkozás tehát úttörőjellegű annak minden nehézségével és buktatójával együtt. Kozma Tamás e tudományterület nemzetközi szakirodalmának alapos ismerője és egyben jeles hazai művelője is. Munkáját elsősorban az oktatás-nevelés kérdéseivel hivatászerűen foglalkozóknak, tehát pedagógusoknak szánta abban a reményben, hogy így sokoldalúbban és mélyebben értik meg azokat a folyamatokat, amelyeknek aktív résztvevői, irányítói.

A könyv a rövid, de alapvető kérdésekben eligazítást nyújtó bevezetésen kívül négy részből áll. A nevelésszociológia tárgyát és feladatait illetően többféle álláspont alakult ki a nemzetközi szakirodalomban. A szerző a nevelésszociológia tárgyának annak a társadalmi környezetnek a vizsgálatát tekinti, amelynek az egyén a tagjává válik. „Azokat a társadalmi együtteseket (csoportokat, szervezeteket) fogjuk tehát megvizsgálni a marxista szociológia eszközeivel, amelyek az egyetemes társadalmi tevékenységnek felfogott nevelést végzik” – állapítja meg. (10. old.)

Az első részben a nevelésről mint a társadalomba való bevezetésről van szó. Ezzel összefüggésben három fontos kérdés megvilágítását látja szükségesnek a szerző: „Mi az a környezet, ahová a nevelés során „bevezetünk”; mi a társadalomba való bevezetés folyamatának a lényege; s milyen mechaniz-

musok segítik elő az egyén bevezetését a társadalmi környezetbe? ” A fejezet lényegében erre a három, világosan megfogalmazott és lényeges kérdésre ad választ.

Az első kérdésre a társadalom, a társadalmi folyamatok, a társadalom és kultúra viszonyának elemzése adhat választ. A szocializáció folyamatával kapcsolatban természetesen merül fel a kérdés: ki az, akit a társadalomba bevezetünk. Ezzel összefüggésben tér ki a szerző a személyiség fogalmára, majd elemzi és jellemzi magát a folyamatot. E folyamat lényegének megértése a szociológiai szerepelmélet segítségével lehetséges. A szociológiai szereptanulás szemléletes példákkal illusztrált kifejtését találjuk ebben a részben, ami egyben választ is ad a fejezet elején feltett harmadik kérdésre.

A kötet második fejezete a nevelés társadalmi tényezőivel foglalkozik. Melyek ezek a társadalmi tényezők? Mindenekelőtt a család. Részletes fejtegetést találunk a család szocializációs funkciójáról, e funkció megváltozásáról napjainkban, a családi szocializáció zavarairól, a család és az iskola kapcsolatáról.

A társadalmi tényezők csoportjában és a szocializációs folyamatban lényeges helyet foglalnak el a kortárs csoportok. A szerző a továbbiakban még a környezet, az első munkahely, az ifjúsági mozgalom és a tömegkommunikáció szocializációs szerepével, funkciójával foglalkozik.

A következő fejezetben az iskolának mint társadalmi szervezetnek részletes, elemző vizsgálatát találjuk. A szerző először megállapítja, hogy az „oktatási szervezet” (bölcsoede, óvoda, általános és középiskola stb.) az, „amely a családon kívül az egyén szocializálásában a legjelentősebb részt vállalja, mert kifejezetten e cél elérése alakult ki.” (147. old.) A különféle szervezetek rendszerében sajátos helyet foglal el az iskola, amely összevetve más szervezetekkel „több értelmű, komplex” szerkezetű képződmény, „keretei között rendkívül bonyolult kapcsolathálózat alakul ki. „Az iskolán belül legalábbis két szervezetet találunk: a hivatalos, formális és a spontán kapcsolatokon alapuló nem hivatalos, informális szervezetet. Szociológiai szempontból és természetesen pedagógiai szempontból is, rendkívül fontos e szervezetek működésének, bonyolult hatásrendszerének, egymásra hatásának elemző vizsgálata. Érdekes és tanulságos az a szociometriai elemzéseken alapuló megállapítás, hogy az informális kapcsolatok alakulásában nálunk is fellelhetők a társadalmi rétegződés nyomai.

A szerző részletesen foglalkozik a pedagógus, a pedagógustársadalom problémáival, érdekesek az „egységes pedagógustársadalom” rétegzettségére, a pedagógus pálya társadalmi presztízsére vonatkozó megállapításai.

A pedagógusok az iskolában mint szervezetben különféle pozíciókat töltenek be, ezekhez a pozíciókhoz meghatározott szerepek társulnak. A különböző szerepek megvalósítása esetenként konfliktusokhoz vezet az egyes pedagógusnál; pl. a nevelői és a közalkalmazotti szerep, vagy a szaktanár és a közalkalmazotti szerep „tanítsak vagy rendet tartsak” dilemmája. A különböző és főképpen az ellentmondásos szerepek betöltése nehézségeket okoz a pedagógusnak, melyiket valósítsa meg a kortó közül. Valóságos problémák ezek, gyakran ütközik beléjük a nevelő gyakorlati tevékenysége során. Az életből vett példákkal támasztja alá és világítja meg ezeket a problémákat a szerző. Ugyancsak különféle szerepfeszültségek, konfliktusok adódnak a tanulók esetében is, pl. a becsületlen tanuló és a barátjának „meg nem engedett” módon segítő tanuló konfliktusa.

Érdekesek és tanulságosak az iskola funkcióiról, hivatalos és tényleges funkcióiról szóló példákkal, valóságos helyzetekkel gazdagon illusztrált fejtegetések. Esetenként a hivatalos funkciókkal szemben hatnak a rejtett funkciók (diszfunkciók), amelyek gyakran okoznak feszültségeket egy-egy intézmény életében.

Az iskola irányításának szociológiai vizsgálata olyan „izgalmas”, ugyanakkor valós problémák feltárásáig is elvezet, mint az iskola és környezetének bonyolult kölcsönhatása.

A könyv negyedik és egyben záró fejezete „Oktatásügy és társadalom” címen mindenekelőtt az oktatásügyet mint szervezetrendszer elemzi. A szerző meghatározza e fogalmat: oktatásügy olyan szervezetrendszer, „amely történetileg és társadalmilag meghatározott kultúra (kultúrák) kiválasztott elemeit az új nemzedék tagjainak céltudatosan, tervszerűen és szervezeten átadni hivatott. Szervezetrendszernek olyan nagy, bonyolult, komplex szervezetet hívunk, amely számos szervezet összekapcsolódásából jön létre.” (219. old.) E részben találjuk az oktatásügyi szervezetrendszerrel kapcsolatos fogalmi tisztázásokat és e szervezetrendszer taxonómiai struktúráját. Figyelmet érdemelnek a szervezetfejlesztés kérdéseivel kapcsolatos megállapítások. A szervezetfejlesztés főbb lépései: diagnózis – tervezés – végrehajtás – értékelés, ez utóbbi szorosan összekapcsolódik az első elemmel és a magasabb szintre lépés alapját képezi.

A negyedik fejezet következő témája – pedagógus fül számára kissé szokatlan, a közgazdaságtanból kölcsönzött terminus technicus – az emberi erőforrás fejlesztése, ami az embernek a természetben elfoglalt fontos szerepére utal. E részben oktatásgazdaságtani kérdések és az oktatásügynek a természet fejlesztésében betöltött szerepéről van szó.

„A tudás társadalmi elosztása” című részben az oktatás társadalmi hatásait vizsgálja a szerző. Ezzel összefüggésben kitér bizonyos iskolarendszertani és tantervi problémákra is.

A befejező részben az oktatásügyi szervezetrendszerben lezajló folyamatok társadalmi környezetre gyakorolt hatásának elemzése során (rekrutáció, szelekció, visszatartás) a társadalmi mobilitás bizonyos kérdései kerülnek szőnyegre. Itt különösen figyelemre tarthatnak számot a hátrányos helyzetre vonatkozó megállapítások, amelyekkel kapcsolatban a szerző támaszkodik saját korábbi, e témában folytatott kutatásaira. (L. Kozma Tamás: Hátrányos helyzet. Tankönyvkiadó, Bp. 1975.)

Végezetül néhány általános észrevételt szeretnék tenni. A szerző, mint azt az ismertetés elején már jeleztük, úttörő munkát végzett a nevelésszociológia alapanyagának összeállításával és rendszerezésével, ebben a munkában arra támaszkodott, támaszkodhatott, ami a nemzetközi szakirodalomban és a szerény hazai kutatások bázisán rendelkezésre állt. Az egyes tartalmi és rendszertani kérdéseknél különböző szerzők (marxisták és nem marxisták) munkáira épített, illetve különböző gondolatmeneteket követett. Abban, hogy mit vett át és hogyan vett át, tükröződik saját meggyőződése, tudományos álláspontja. Mégis e szaktudományban nem annyira járatos olvasó szempontjából helyes lett volna a jegyzetanyagban rövid kritikai észrevételek formájában utalni arra, hogy miért éppen ezt vagy azt a gondolatmenetet stb. vette át, ill. követi.

Másik megjegyzésünket részben a pedagógus olvasóknak szánjuk. A kötet az oktatás-nevelés kérdéseit a nevelésszociológia szemszögéből vizsgálja, természetszerűleg fogalmi apparátusa és terminológiája is ennek megfelelő. Ez azonban szükségképpen nem vagy nem mindig egyezik a pedagógia fogalmi apparátusával. Csak példaként utalunk a nevelés fogalmának szociológiai és pedagógiai értelmezésére, de természetesen megemlíthetnénk másokat is. Ez azt kívánja a pedagógus olvasótól, hogy a nevelésszociológiai fogalmakat, megállapításokat pedagógiaiilag értelmezze és megfelelően helyezze el pedagógiai ismereteinek rendszerében. A kötetben talán célszerű lett volna a jegyzetanyagban, – éppen a kiknek íródott elsősorban gondolatból kiindulva –, a jelenleginél több utalást tenni erre. Különben a szerzőt csak elismerés illeti a bőséges és sok szempontból eligazító jegyzetanyagért, úgyszintén a kötet végén közölt gazdag bibliográfiáért, ami a nevelésszociológia iránt érdeklődő tájékozódását nagy mértékben elősegíti.

Úgy gondoljuk, hogy a könyv tanulmányozása valóban meggyőzi a pedagógus olvasót arról, hogy így többet ért meg a nevelésből és oktatásból, mint enélkül.

*Komár Károly*

## VASKÓ LÁSZLÓ: AZ UTÓPISTA SZOCIALISTÁK PEDAGÓGIAI NÉZETEI

Egyetemes Neveléstörténet 26–27. szám  
Budapest, 1977. Tankönyvkiadó. 158 oldal

A társadalmi-gazdasági formációk törvényszerű váltakozását mindig bevezeti az előző korszak méhében fogant elégedetlenség és a biztatóbb jövőt kémlelő elképzelés. Ezek az ösztönzések bírálattá ötvöződnek a fennálló osztálytársadalom sajátos igazságtalanságai, antihumanizmusa ellen. A nehéz küzdelmekben született felismerés a kedvezőbb jövőt formáló-alakító nézeteket kovácsolja. Így van ez a kapitalizmus térhódításának időszakában is. Ekkor az újkori utópista szocialisták ítélik el a burzsoázia magántulajdonra épülő hatalmi-gazdasági-ideológiai privilégiumait. Szót emelnek a kizsákmányolt dolgozók helyzetének javításáért.

Egyik leghatásosabb eszköznek vélik az oktatási-nevelési szemlélet megváltoztatását, illetve a népnevelés általános kifejtését. A pedagógiai eszközök társadalmi-gazdasági hatásának túlbecsülésével, annak, a forradalmi osztályharc helyett való funkcionálását fogalmazzák meg. Ezzel